

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію Івченко Ганни Сергіївни «Турбота про себе як соціокультурний конструкт», поданої на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії.

Дисертаційна робота Івченко Ганни Сергіївни «Турбота про себе» як соціокультурний конструкт» репрезентує той напрям філософських досліджень, який просто приречений бути вічно актуальним, принаймні допоки живе людина і допоки вона рефлексивно приходиться до розуміння того, що народитись в людській подобі ще не достатньо для того щоб стати людиною. Дисертантка якраз ґрунтовно аналізує категорійний апарат, цілу низку понять, задіяних в рефлексивному опрацюванні соціокультурного феномену «турботи про себе».

Актуальність дисертаційного дослідження Івченко Г.С., на мій погляд, полягає також в тому, що воно маніфестує, по суті, сучасну тенденцію трансформації філософських досліджень у вітчизняному науковому просторі, коли відбувається перехід від вузьких філософських спеціальностей (обмежених, а точніше «зашорених» паспортами відповідних спеціальностей) до більш широкого бачення і дослідження філософської проблематики, що визначається новим формулюванням спеціальністю як «033 філософія». В тексті роботі дисертантки органічно поєднуються діалектика і методологія пізнання, історія філософії, філософська антропологія і філософія культури, феноменологія і онтологія і, звісно ж, (остання за списком, але не остання за значенням) соціальна філософія і філософія історії, тобто та спеціальність, за якою подана до захисту дисертаційна робота. При такому різноманітті тематизацій основного концепту роботи, яким є «турбота про себе» не виникає жодного сумніву в тому, що робота виконана саме за спеціальністю «соціальна філософія та філософія історії», адже саме цей підхід є наскрізною «червовою ниткою» впродовж всього тексту проведеного дослідження і саме йому підпорядковані інші дослідницькі ракурси.

Звісно не останнім аргументом на користь актуальності дисертаційного дослідження Івченко Г. С. «Турбота про себе» як соціокультурний конструкт» є те, що вона не тільки виконана в рамках планової наукової теми кафедри філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського «Інновації у сучасному соціально-філософському пізнанні», але також у відповідності з Основними науковими напрямками та найважливішими проблемами фундаментальних досліджень у галузі природничих, технічних, суспільних і гуманітарних наук Національної академії наук України на 2019–2023 роки, затвердженими постановою Президії НАН України від 30.01.2019 № 30 (див. п.п. 3.5.1.4. Соціальна філософія, філософія історії і філософія етносу; 3.5.1.10. Соціокультурна ідентичність в умовах глобалізації; 3.5.1.11. Модерні стратегії гуманітарного

знання та філософські аспекти сталого розвитку людства; 3.5.1.15. Тенденції та потреби розвитку соціогуманітарної сфери України)

На тлі актуальності дисертаційного дослідження, яка не викликає жодних сумнівів, слід позитивно оцінити і саме формулювання теми роботи, і її базові інтенції, і дослідницькі амбіції дисертантки. Авторка чітко формулює мету свого дослідження, якою є визначення соціокультурних можливостей конструкту «турбота про себе» в усіх його актуальних інтерпретаціях (с.13 дисертації).

Виходячи з мети дисертанткою коректно визначаються завдання, об'єкт, предмет та методологія дослідження. Стосовно останнього варто зазначити. Звісно, така різнопланова тематична спрямованість дослідження, яка по суті робить його філософськи міждисциплінарним (із збереженням провідного підходу, а саме, соціально-філософського) не могла не вплинути на вибір методологічної основи та методів дисертаційного дослідження, їх розмаїття. За визначенням авторки нею використовувалися: інституційний (інституціональний), соціокультурний, структурно-функціональний, системний, конструктивістський, синергетичний підходи, а також історико-філософський та діалектичний методи та метод структурного аналізу. Зазначу, якщо авторка їх формулювала в порядку їх значущості для дослідження, то я би з нею не погодився і поставив на перше місце конструктивістський підхід, адже вона сама згодом відзначає що він «є одним з найбільш широко застосовуваних у даному дослідженні» (с.16 дисертації).

Позитивним в дослідженні є те, що авторка цілковито усвідомлює практичну неможливість однаково ґрунтовно дослідити всі неосяжні соціокультурні наслідки, які витікають із конструкту «турботи про себе», а отже вона справедливо обмежує це предметне поле. У авторському виконанні це звучить так: «Креативний потенціал конструкту «турбота про себе» може мати найрізноманітніші прояви у соціокультурному просторі сучасного суспільства. Однак ми зосередили тут центральну увагу на тому, що в сучасному світі практика «турботи про себе» є невіддільною від практики безперервної освіти й самоосвіти протягом життя людини» (с.4 дисертації). Дійсно, досягти конкретного результату в дослідженні можна лише свідомо обмеживши його. І йдеться не лише про третій розділ роботи, відповідні тематичні акценти розставляються і в першому, і в другому розділах.

Дисертаційне дослідження Івченко Г. С. в цілому відзначається логічною, концептуальною та композиційною цілісністю та єдністю. Підтвердженням цього є те, що в належному кореляційному зв'язку знаходяться завдання, які формулює дисертантка і які розкривають тему дослідження, структура роботи, яка узгоджена із завданнями і, зрештою, все вище назване корелює із основними пунктами наукової новизни, що виносяться на захист і які рівномірно розподілені по всьому масиву дисертаційного тексту. На останньому я роблю особливий наголос, адже не завжди в роботах, які доводиться опонувати, це витримано належним чином і часто-густо виникає

питання - в чому цільове (з огляду на загальну мету роботи) призначення того чи іншого підрозділу. До цієї роботи таких питань не виникає. Заслуговує схвалення також влучне формулювання назв розділів та підрозділів роботи.

Науково-теоретичним результатом дисертаційного дослідження стали положення, які у концентрованому вигляді знайшли адекватне відображення у позиціях наукової новизни (на цій підставі я уникну їх відтворення), а також у наступних положеннях:

«конструкт «турботи про себе» по-справжньому актуалізувався саме в суспільному просторі, та набув глибокого осмислення у царині філософських роздумів, у спробах пошуку сенсу буття кожного окремого індивіда. В даний час можна говорити про існування набору традиції тлумачення «турботи про себе», які, однак, змінюються по мірі соціокультурного й технологічного трансформування навколишнього світу. Людині доводиться постійно переоцінювати свій навколишній світ та ідентифікувати свою особу в даному світі, відмежовуючи своє буття від існування інших індивідів. Цей процес супроводжується перманентним конструюванням себе та гомеостатичними ознаками. Здатність змінюватися, розвиватися й адаптуватися, доповнюється не менш важливою здатністю зберігати свою сутність, ідентичність та особистість» (с.77 дисертації);

«спільна мета різних «практик себе» визначається єдиним ключовим принципом наполегливого і регулярного «звернення до себе». Досягнення цієї мети передбачає деяку модифікацію звичної діяльності: завдання не полягає в тому, щоб залишити всі інші заняття, цілком і повністю присвятивши себе тільки «турботі про себе», однак виражається в тому, щоб за поточними справами постійно пам'ятати про головну свою мету, прагнути до себе, шукати себе, і постійно співвідносити свою практику зі своєю метою. В такому розумінні «духовна напруга» і регулярне виконання «духовних вправ» (що можуть полягати у зверненні до себе, у самоаналізі, у аскетичних практиках з метою оволодіння собою), відомих із часів античності, можуть бути успішно застосованими й сьогодні у процесі конструювання себе, проте із корекцією на поточні технологічні й соціокультурні реалії» (с. 155 дисертації);

«в сучасному українському суспільстві конструкт «турбота про себе» розкладається на два вектори спрямованості уваги та зусиль, які можна умовно позначити як «зовнішній» і «внутрішній». Зовнішній вектор «турботи про себе» спрямований на змінення (спроби вдосконалення, покращення) навколишнього середовища з метою створення більш комфортельних умов життя людини (чистіше довкілля, більш здорова їжа, розвинена й зручна інфраструктура життя, нормальні соціальні відносини в суспільстві, налагодження економічної та геополітичної ситуації). Внутрішній вектор має бути спрямований на зміни в культурі ставлення людини до самої себе, на формування особистісних якостей і характеристик, що сприяють кращій пристосованості до навколишньої дійсності, її позитивному перетворенню, та всебічному розвитку українського соціуму» (с. 223 дисертації).

Дисертаційне дослідження Івченко Г. С. «Турбота про себе як соціокультурний конструкт» має низку сильних сторін, які маніфестовані в окремих розділах роботи.

Зокрема, в першому розділі «Соціально-філософські детермінанти вивчення конструкту «турбота про себе» дисертантка демонструє належний теоретично-філософський вишкіл звертаючись, щонайперше, до філософського дискурсу щодо базового для дослідження поняття «конструкт», потім до його змістовного наповнення як конструкту «турботи про себе» в суспільному просторі та завершуючи аналізом теоретико-методологічних підвалин вивчення соціокультурного конструкту «турбота про себе». Таким чином вибудовується логічний ланцюжок: від поняття «конструкт» до поняття «конструкт «турботи про себе» з переходом до поняття «соціокультурний конструкт «турботи про себе» і вибудовується базова модель дисертаційного дослідження в єдності цих трьох концептів. Між іншим, було би не зайвим в цьому контексті більш чітко артикулювати диференціацію (відмінність) понять концепту і конструкту. Втім, якщо дисертантка вважає, що така диференціація в розділі присутня належним чином, я не наполягаю на її відповіді.

В другому розділі роботи «Конструкт «турбота про себе» у різних варіантах філософської інтерпретації» авторка демонструє належну фахову історико-філософську підготовку, звертаючись до розвідок щодо означеного концепту «турбота про себе» у виконанні класичних авторів Платона, Мішеля Фуко, Петера Слотердайка і П'єра Адо. Прикметним є те, що авторка не обмежується автентичним коментуванням та рецепцією текстів означених авторів щодо теми свого дослідження, а і доповнює їх посиланнями на значну кількість коментаторської фахової літератури, що засвідчує її філософську ерудицію. Більше того, на сторінці 116 дисертантка вступає в коректну полеміку з Петером Слотердайком і виглядає при цьому переконливо.

В третьому розділі роботи «Соціокультурний конструкт «турбота про себе» і його конститууючі можливості для сучасного соціуму» Ганна Сергіївна повною мірою застосовує ті обмеження предметного поля свого дослідження, про які йшлося раніше, а саме аналізує найважливіші механізми управління процесами соціалізації, головні умови підготовки людини до повноцінної соціальної життєдіяльності та особливі форми конструкту «турбота про себе» якими є виховання та освіта. Вона відзначає «ми обмежимося демонстрацією цього потенціалу «турботи про себе» у царині освіти та організації безперервної самоосвіти» (с.175 дисертації). Обмеження справедливе і не викликає сумнівів. Не можна не погодитися з висновком дисертантки, який вона вважає «одним з найбільш практично-цінних висновків у даній частині дисертаційного дослідження», а саме «що саме *інститут освіти* - як один з базових інструментів «турботи про себе», запропонованих суб'єктові суспільством - допомагає індивідові діяти розуміння, що ж йому насправді потрібно у цьому житті, й скласти власне

судження стосовно того, що йому аж ніяк не потрібно, від чого однозначно слід відмовитися» (с.185 дисертації).

Варто також позитивно оцінити звернення дисертантки при аналізі креативного потенціалу конструкту «турбота про себе», його проявів у сучасному соціокультурному просторі та розгляді еволюції соціокультурного конструкту «турбота про себе» в сучасному українському суспільстві до сюжетів пов'язаних із проведенням операції об'єднаних сил на території нашої держави та пандемією COVID 19, що, безумовно, додає роботі актуальності.

Дисертаційна робота Івченко Г. С. «Турбота про себе» як соціокультурний конструкт», на мій погляд, не має суттєвих недоліків ні щодо її змісту, ні щодо її оформлення. Водночас, до авторки дослідження, присвяченого і актуальній, і дискусійній проблемі, можна висловити кілька зауважень/питань, які, скоріш за все, можна розглядати як привід до дискусії з нею під час публічного захисту.

1. Протягом всього масиву тексту дисертації (зайвим є посилання на сторінки) звучить рефреном ідея щодо зв'язку «турботи про себе» з «турботою про інших» чи то у варіанті «турбота про себе» як передумова «турботи про інших», чи то у варіанті «турботи про інших» як умови «турбота про себе». Не ставлячи під сумнів цей взаємний зв'язок, хотілося б від дисертантки почути деяку його конкретизацію (окрім посилання на його діалектичність) стосовно чи то певного історичного простору, чи то певного історичного часу, чи то певного предметного поля реалізації цього зв'язку. Можливо, на матеріалі розвитку освіти і самоосвіти в контексті турботи про себе і турботи про інших. Якраз в контексті пункту наукової новизни: «бачення зв'язку «турботи про себе» із турботою про інших людей, що створює фундамент благополуччя суспільства і держави» (с.19 дисертації).

2. На с.14-15 дисертації авторка відзначає: «Зокрема, вважаємо, що увесь комплекс проблем у справі «турботи про себе» слід розглядати з урахуванням таких ключових для інституціоналізму факторів, як: наявність певної групи осіб, котрі поділяють спільні етичні, правові, світоглядні цінності, і на яку покладається підтримання належного функціонування ключових для даного суспільства інститутів (це забезпечує існування певного інституційного порядку і є фактором стабільності, в умовах якої турбота про себе може бути реалізована найкращим способом); встановлення ієрархії соціальних ролей, зв'язків і відносин, що є важливими для різних сфер життя суспільства; використання певних організаційних і нормативних форм, які сприяють нормальному функціонуванню соціальної системи, до якої вписаний кожний індивід як суб'єкт «турботи про себе». Зверну увагу на оце авторське **«увесь комплекс проблем у справі «турботи про себе».**

Чи не здається дисертантці, що повноцінний, дієвий зв'язок «турботи про себе» із «турботою про інших» можливий лише для певних, обмежених соціальних груп (на кшталт скажімо масонів чи інших інституцій) де виконуються оті умови про які вона пише («наявність певної групи осіб,

котрі поділяють спільні етичні, правові, світоглядні цінності, і на яку покладається підтримання належного функціонування ключових для даного суспільства інститутів»). Що ж стосується більш широкого загалу, для якого притаманна надзвичайна гетерогенність всього того, про що пройдеться в приведеній цитаті із тексту дисертації, то це буде не більше ніж правильне гасло чи декларація?

3. У висновках до розділів роботи, як і у висновках до роботи в цілому бракує концептуальних узагальнень. Вони в обох випадках практично відтворюють зміст розділу чи роботи в цілому без концептуального приросту знання. Особливо в частині висновків до роботи в цілому, де було би вкрай бажано визначитися щодо перспективи розвитку проведеного дослідження, а воно, безумовно, має такі перспективи. Ось про них і хотілося би почути на захисті роботи. Можливо в контексті розкладання конструкту "турбота про себе" в сучасному українському суспільстві на два вектори спрямованості уваги та зусиль, які авторка умовно позначає як «зовнішній» і «внутрішній».

4. Не зайвим було би долучити до свого дисертаційного дослідження монографію професора Каразінського університету Володимира Прокопенка «Философская пайдейя и Платоновский вопрос». Харьков, 2012., колективну монографію «Самопроекування особистості у дискурсивному просторі» за ред. Н.В. Чепелевої. – К., 2016., роботу О'Саллівэн С. Етика Лакана и «забота о себе» Фуко: две схемы производства субъективности (и отношения субъекта к истине) [Електронний ресурс] / Саймон О'Саллівэн – Режим доступу до ресурсу: http://s357a.blogspot.com/2012/04/blog-post_18.html.

Викладені зауваження та побажання не знижують науково-теоретичної та практичної цінності роботи і не ставлять під сумнів її результати.

У цілому дисертація Івченко Ганни Сергіївни «Турбота про себе» як соціокультурний конструкт є цілісною та завершеною працею, в якій отримані нові науково обґрунтовані результати, що в сукупності вирішують конкретну наукову задачу, а саме теоретичне осмислення соціокультурного конструкту «турбота про себе» у його різноманітних варіантах філософської інтерпретації та визначення його соціокультурного потенціалу і конституюючих можливостей для сучасного суспільства.

Основні результати дисертаційного дослідження Івченко Г. С. повною мірою викладено у 17 наукових публікаціях авторки, з яких 5 статей опубліковано в наукових фахових виданнях України, 1 стаття в науковому журналі, що входить до міжнародних наукометричних баз даних та в 11 наукових працях, що засвідчують апробацію матеріалів дисертації. Зміст автореферату ідентичний основним положенням дисертаційної роботи.

Дисертаційне дослідження Івченко Ганни Сергіївни «Турбота про себе» як соціокультурний конструкт» відповідає вимогам пп. 9, 11, 12, 13 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24.07.2013 р., а її авторка заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії.

Офіційний опонент,
декан філософського факультету
Харківського національного
університету імені В. Н. Каразіна,
доктор філософських наук, професор

Іван КАРПЕНКО

Начальник
Служби управління персоналом

Сергій КУЛШ

